

Надія Ковальчук
(Рівне)

ОБРЯДОВЕ ДІЙСТВО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ (за матеріалами традиційної календарної обрядовості)

У статті розглянуто рівні і форми обрядових дійств у селянському побуті та на сценічних підмостках, їх висвітлення і пропагування в засобах масової інформації; проаналізовано ставлення різних категорій населення до традиційних обрядів.

Ключові слова: звичай, обрядове дійство, театральне дійство, традиція, трансформація.

Levels and shapes of ritual actions in peasant everyday life and on the stage, theirs illumination and propagating in Mass Media are examined. The attitude of different categories of population to popularising of traditional rituals are analysed.

Keywords: custom, ritual actions, theatrical act, tradition, transformation.

В статье рассмотрены уровни и формы обрядовых действий в крестьянском быту и на сценических подмостках, их освещение и пропаганда средствами массовой информации, сделан анализ отношения разных категорий населения к традиционным обрядам.

Ключевые слова: обычай, обрядовое действие, театральное действие, традиция, трансформация.

У наукових розвідках про українські народні світоглядні уявлення громадський і культурний діяч, просвітитель Т. Р. Рильський писав: «Раз здійснилося явище, котре ми називаємо епохою, і раз нам дана загальна характеристика цього явища – і ми вже схильні бачити в наступному періоді суспільного життя безумовне, всепоглинаюче підкорення цього життя даному напрямку. Але справжнє життя складається складніше, не так прямолінійно, як наші узагальнення; ті чи інші окремі поняття не поглинають ніколи цілковито суспільного життя, нові не викорінюють зразу давніх, взаємодія їх, а також вплив сторонніх причин викликають різні модефікації...»¹.

В умовах посилення впливу глобалізаційних процесів у всіх сферах життєдіяльності ці модифікації стають дедалі складнішими, особливо в такій сфері народної культури, як обрядовість.

Розглядаючи останню як складову категорії «традиція», маємо справу зі стійкою системою духовних, економічних і екологічних факторів, що лежать в основі організації життєдіяльності тієї чи іншої соціальної групи. Ця традиційність базується на загальноприйнятих звичаях, нормах поведінки тощо, які склалися історич-

но і передаються з покоління у покоління, водночас виступаючи «низкою зв'язків сучасного з минулим, за допомогою якої відбувається відокремлення, стереотипізація і передача досвіду»². Культурна традиція як історична пам'ять – неодмінна умова існування національної культури і її розвитку, причому навіть у випадку створення якісно нових її форм. Так, власне на традицію орієнтується будь-яка новація, – стверджує відома дослідниця трансформаційних процесів у народній культурі С. Грица. І додає: «Є в ній вічні канонізовані засади, які однак не можуть бути незмінними, бо існують у стані постійної трансформації, в якій задіяні мільйони її передавачів, котрі, дотримуючись традицій, постійно застосовують її до нової ситуації»³.

Не раз до проблеми традиційності в культурі звертався М. Драгоманов, розглядаючи її як основу для безперервного, сталого і поступального суспільного розвитку. Водночас учений рішуче відкидав консерватизм, виключав незмінність традицій, засуджуючи фальшиве трактування останніх. Проголошуючи необхідність збереження і підтримки народних звичаїв та простежуючи їх взаємозв'язок зі способами народного господарювання, він застерігав щодо інтегрування традиційно-

народних цінностей у суспільно-політичне, а також культурне життя без урахування здобутків цивілізації⁴.

Особливо схильна до процесів інтеграції власне обрядовість календарного циклу; лежачи на «трьох китах» – соціально-економічному устрої, релігійних та світоглядних уявленнях, визначеній системі ліку часу – і будучи залежною у своїй внутрішній структурі від будь-яких процесів у цих базових ланках, вона тісно взаємодіє із загальнодержавними культурними процесами. І нині, коли культурно-національне відродження актуалізувало поглиблене вивчення вітчизняної духовної спадщини і проблему її збереження, новітні глобалізаційні процеси та агресивне поширення «масової культури» (не завжди кращих її зразків) призводять до нових трансформаційно-нівелюючих процесів, формування нових ціннісних векторів у середовищі молодого покоління. Регенерація вторинних форм календарних обрядів, підтримувана державною політикою відродження української національної культури, на початку XXI ст. дедалі активніше реалізується через їх відтворення творчими колективами на сценічних підмостках.

До проблеми розвитку традиційної обрядової культури зверталися представники різних гуманітарних наук: етнологи, фольклористи, лінгвісти, археологи, історики. Так, праці В. Зоца, І. Суханова присвячено діалектиці традиційного і новаторського в обрядовій творчості. Інші дослідники – М. Бердута, О. Пенькова, В. Соколова, І. Щербіна – зосередили увагу на вивченні сучасного стану звичаєвості слов'янських народів, населення різних регіонів України. До тематики обрядових трансформацій зверталися у своїх працях С. Грица «Трансмісія фольклорної традиції», Н. Гаврилюк «Картографирование явления духовной культуры» та ін. Безпосередньо матеріали календарної обрядовості студіював Ю. Климець, у праці «Купальська обрядовість на Україні» він відзначив ослаблення магічного значення, зокрема купальської обрядовості, і розвиток символічних, ігрово-демонстраційних моментів. На думку дослідника, спрямовування сили обряду на внутрішній світ людини, а не на природу, сприяє зростанню виховних функцій обрядовості.

Перспективи української «святкової традиції» в сучасних умовах ґрунтовно

висвітлює монографічне дослідження знаного етнографа О. Курочкіна «Новорічні свята українців: Традиції і сучасність». Ця праця містить розлогі аналітичні міркування з питань трансформації новорічної обрядовості. Наукові розвідки вченого середини 90-х років XX ст., а саме: «Українські новорічні традиції (проблеми реконструкції...)», «Українці в сім'ї європейській. Звичаї, обряди, свята» та ін. всебічно розкривають тенденції української календарної обрядовості. На матеріалі новорічного святкового комплексу українців О. Курочкін, наприклад, акцентував вплив на інноваційні процеси в культурі перебудови традиційного селянського побуту, колективізації та масового відходу населення від релігійних традицій.

Еволюцію календарних звичаїв та обрядів у контексті структурно-знакового аналізу народної творчості розглядали й відомі російські вчені М. Толстой і С. Толстая («О вторичной функции обрядового символа»). Дослідники особливу увагу звертали на наявність в обрядових трансформаціях внутрішніх механізмів. Студіював чинники внутрішнього характеру, що впливають на єдність форми і змісту обрядодії, інший етнограф – С. Арутюнов. Теоретичні дослідження з означеної проблеми здійснювали К. Чистов («Традиции и вариативность») та П. Багатирьов («Активно-коллективные, пассивно-коллективные, продуктивные и непродуктивные факты», «Традиция и импровизация в народном творчестве» та ін.).

Проблему виявлення специфіки структурування видовищно-подієвих явищ художньої культури порушували у своїх роботах Я. Мукаржевський, Ю. Лотман, П. Паві, Р. Барт. Еволюцію видовищності в обрядових діях архаїчних культур простежили у своїх працях В. Топоров та А. Авдеев.

Проте складність і суперечливість процесів успадкування традиційних явищ та їх переосмислення в сучасних умовах, виникнення нових форм відтворення народних обрядів активізує поглиблене вивчення проблеми трансмісії традиційної обрядовості. Спираючись на дилему сакрального і світського в національній культурі, розглянемо побутування обрядових явищ у певному протиставленні: селянське середовище (як середовище

органічне) та сценічні підмостки (як популяризаторська, мистецька форма), визначивши наступні критерії: перебудова головних базових факторів календарно-обрядової сфери, а саме – зміна соціально-економічного укладу; вірування та світоглядні уявлення; приуроченість дійств (обрядових чи театралізованих). Окрім того, нашим завданням є з'ясувати: мету, зміст і форми дійств; джерела їх відтворення; роль активних та пасивних носіїв традиційних обрядів (учасник – глядач).

Означимо, що обряд розглядаємо «як сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов»⁵. Хв. Вовк визначає обряди як кінцевий наслідок вірувань, тобто «чинність, що має поставити події людського життя у відповідності до цих вірувань»⁶. Магічний елемент в обрядах завжди дуже сильний, стверджує І. Огієнко⁷. При цьому календарними загальноприйнято називати такі звичаї й обряди, «виконання яких приурочене до визначених моментів громадянського (або церковного), а в основі – астрономічного року»⁸. Е. Тайлор вирізняв в обрядах дві частини, при відтворенні обрядових дій вони зливаються між собою: символічне значення, як «драматичне вираження релігійної думки» і спосіб спілкування з духовними істотами чи впливу на них⁹.

Водночас необхідно наголосити, що найчастіше обряди переслідують мету особливого релігійного впливу на природу – цілеспрямованість обрядодій, де реальний виконавець шляхом різноманітних магічних ритуалів впливає на певну ситуацію чи явище. Однак слід пам'ятати, що значна кількість календарних обрядів містить елементи театрального мистецтва зі своїми специфічними рисами.

Провідним мотивом першої групи обрядів є ушанування божества. Власне і поняття свята, до якого приурочуються ті чи інші обрядодії, зводиться до поняття його як періоду присутності божества серед людей, «відповідно крайні точки святкового циклу пов'язані з приходом і відходом тотема»¹⁰. Свого часу, узгоджуючи елементи древніх культур з новим християнським способом життя, християнські церковні свята накладалися на «священні часи давніх культур»¹¹ і «язичницький зміст свята як приєднання

до сил природи був замінений вдячністю Богу за Його рятівні діяння в історії»¹². Проте історія засвідчує про неоднозначне ставлення до свят у різні історичні епохи. Наприклад, уже в другій половині XIX ст. поняття свята зводиться до розуміння його як «часу, вільного від роботи», його значення трактується «відпочинком від праці». У цей період «християнська ідея, вкладена у зміст свят, мало усвідомлюється народом», не видно погляду на свята як на спосіб пошанування світлої сили. Зате в народних поглядах відповідному періоду часу, дню тижня тощо приписується певний вплив на природу і побут людей¹³. Сучасні ж дослідники розглядають календарні свята та обряди як «складний культурний комплекс, в якому поєднуються практичний досвід і релігійно-магічні вірування, естетичні традиції та звичаї, спрямований на інтеграцію, репродукування та примноження духовних цінностей суспільства»¹⁴.

Якщо обрядовому дійству властива естетична функція, а в його елементах наявне образно-художнє відтворення діяльності людини, взаємин між людьми, то, як відомо, тут маємо справу з елементами театральності. В основних циклах календарної обрядовості такі традиційні обрядово-театральні дійства притаманні архаїчним формам колядування (прототеатральний тип народної драматичної творчості) та театралізованим дійствам різдвяно-новорічного циклу, простежуються у весняній та троїцькій обрядовості.

Принагідно зауважимо, що театральними можемо назвати ті видовищні дійства, які поряд із такими рисами, як – колективність, синтетична природа, актор як головна фігура, дія (основний матеріал в акторському мистецтві), вплив глядача, забезпечення ідейного змісту (драматургія), містять специфічні риси, властиві театру як мистецтву, а саме образне відображення дійсності та перевтілення¹⁵. Театральне дійство покликане приносити людині естетичну насолоду і в свою чергу підпорядковується естетичній оцінці.

Таким чином, опираючись на певні категоріальні поняття та керуючись означеними критеріями, розглянемо насамперед побутування традиційних календарних обрядів у сучасному селянському побуті.

Процеси, які нині відбуваються у соціально-економічній сфері, на жаль, не

сприяють відродженню і реальному запровадженню обрядів, приурочених до дат і періодів, пов'язаних із сезонними господарськими роботами, що зазнали редукації у попередню історичну добу. Навпаки – прискорюють їх згасання. Кліматичні зміни, швидкий розвиток технічних засобів, застосовуваних у господарстві, ринкова економіка та посилення урбанізації в умовах орієнтації на капіталістичні відносини – у корені руйнують сам принцип традиційної сезонності, який є базовою складовою структури річного календарного циклу. Тому рудименти обрядів господарського значення, дії оберегової та репродуктивної магії, відтворюються лише на індивідуальному рівні, зазвичай людьми старшого й середнього віку. Атрибути (ритуальний хліб «хрестець», троїцьке зілля, вода та ін.) тепер дедалі частіше поєднуються або замінюються церковними атрибутами (освячене троїцьке зілля, освячені свічки, краєць паски, свячена вода тощо). Винятково в острівному, локальному побутуванні натрапляємо на юрїївські обходи полів з хлібом, водохрещенське обведення оселі крейдою по колу, перекидання, качання по землі тощо (вони нині нерідко супроводжуються скептичним ставленням односельців).

Відомо, що синкретизм та інтеграція в обрядах і звичаях народного річного циклу як системи впорядкованості, організації виробничого, обрядового й культурного життя суспільства беруть початок від групування навколо кліматичної і господарської сезонності з пізнішим поєднанням сезонного принципу з місячною і сонячною системою. Унаслідок уведення нового, християнського календаря, реформованого в 46 році до н. е. Юлієм Цезарем, так званого юліанського, виникли похибки календарної системи через невідповідність із природними ритмами. До речі, не уник по суті тих самих вад і запроваджений пізніше, у 1582 році, з ініціативи папи Григорія XIII, так званий новий або григоріанський стиль, покликаний виправити недоліки «юліанського». Тому сьогодні можемо говорити про паралельне побутування двох календарних стилів – «юліанського» і «григоріанського». Обидва стійко утримуються в календарі – громадянському і православному. Не втратив актуальності й архаїчний принцип відліку часу: господарсько-се-

зонний поділ року, орієнтація на природні та астрономічні явища, погодні умови, він у побуті селян поєднується із церковним календарем.

Нині спостерігається посилення ролі церкви у формуванні суспільної свідомості. Але пожвавлення церковного життя, відбудова православних храмів, так званий новий етап «християнізації» справляє двоякий вплив на традиційні обрядові явища. З одного боку, церква сприяє збереженню тих традиційних обрядових явищ, які не суперечать християнським канонам. З другого, відбувається узгодження традиційних обрядових явищ та їх структурних елементів з церковними приписами: в обрядовості Водохрещ, наприклад, ритуальні обходи господарями оселі з хлібом та свяченою водою у цей вечір виходять з ужитку, вони поступаються місцем освяченню оселі церковними служителями; ритуальні великодні вогні, розпалювані традиційно у дворах чи на вигоні, по кутках села – замінюються вогнищем поблизу церкви; входить в ужиток освячення троїцького зілля. Звичай ритуальних обходів дворів із виконанням обрядових пісень – коляд та щедрівок, зберігши свою пошанованість, включає активну участь церковних хорів. Відбулися істотні зміни в репертуарі: замість колядок та щедрівок про створення світу, щасливе кохання та парубання молоді тощо виконують переважно пісні релігійного змісту та ін.

Конфесійний чинник впливає нині й на порушення приуроченості обрядових акцій до традиційних календарних дат (приміром, у випадку з «Навським Великоднем», поминальними «дідами» / «бабами»); на злиття звичаїв поминального змісту в межах великоднього комплексу і, відповідно, втрату окремих ланок у традиційній обрядовості річного циклу. Відроджувані обряди «Колодка», «Калита», «зустріч весни», «проводи зими», «закликання птахів» у селянському побуті втрачають традиційну приуроченість, оскільки припадають на постові періоди і, таким чином, зміщуються у календарній приуроченості. Трансформація у сфері календарної звичаєвості спостерігається і в зникненні окремих ланок календарного циклу (наприклад, «Полоскозуба», «Навського Великодня», «Русального тижня», «Переполювинної середи», «Навської

Трійці» та ін.), іншими словами у зникненні дат, не відзначаваних церквою.

Відповідно до цих векторів народна свідомість перетворює й синтезує догми християнства з власним емпіричним досвідом і тим, що отримано в спадок від пращурів: великодні ігри з крашанками, трапези на гробках, висівання огірків у святковий ранок на «Юрія», «водіння Куста», освячування квітів і плодів, різдвяно-новорічне рядження та безліч інших, тісно переплених елементів народного і церковного навіть не відділяється в народній свідомості. Разом з тим спостерігаємо цілковитий хаос у термінології: замість Мучеників Маккавеїв – Маковія, Сорока мучеників – Сороки, Воздвиження Хреста – Здвиження, Різдво – Коляди, Пасха – Великдень, Різдво Іоана Хрестителя – Купала тощо. До речі, за вживаними назвами свят стоять і відповідні про них уявлення.

Часткове усвідомлення православних постулатів сприяє ствердженню християнського змісту навіть у язичницьких обрядах. Наприклад, у звичаї залишати на полі останню частку незжатого збіжжя («борода», «коза») перевага надається такому поясненню, як «Подяка Богові за врожай». У кожному з наведених нами прикладів інтеграції язичницьких та християнських святково-обрядових комплексів маємо справу із вкладанням нового, християнського змісту в побутуючу традиційну форму, остання унаслідок цього процесу редукується. Сказане, зокрема, стосується передусім обрядів родинного та церковного рівнів побутування. Однак сталими залишаються форми обрядів церковно-громадського рівня – по закінченню богослужіння (літургії) можуть відбуватися хресні ходи: на поля («Юрія»), на кладовище («Проводи»), до священних криниць («Купайла»), або різдвяні ритуальні обходи дворів. Наступна складова свята – виконання традиційних народних ритуалів: поминальна трапеза у великодньому комплексі, обряд «вигнання зими», чи троїцький обряд «водіння Куста», обрядодії з благовіщенським печивом «буськові лапи» та ін.

Дещо інша ситуація у діях громадського характеру. Так, язичницькі обряди, приурочені до «Різдва», «Купайла», «Трійці» набувають нового вираження у театралізованих формах. Зокрема, ку-

пальська обрядовість, що в основі своїй не становила єдиного комплексу типового святкування і в традиційних формах вирізняється низкою локальних та вузьколокальних специфічних рис, нині включає у себе найрізноманітніші елементи, як привнесені свого часу розробленими культпрацівниками сценаріями, так і нинішніми засобами масової інформації, і характеризується вкрапленням в ареальні, мікроареальні та місцеві традиції загальноукраїнських типових рис купальського свята, яке стало асоціюватися винятково із загальносільським актом (нагадаємо, традиційно купальські обряди здійснювалися декількома гуртами учасників («кутками») із можливим об'єднанням їх у фінальній частині обряду): розпалювання вогнища, перескакування через багаття, пускання вінків на воду тощо поєдналися із місцевими традиціями. Нова форма купальського дійства залишає поза увагою характерні для купальської обрядовості повір'я про розгул нечистої сили, чудодійні властивості рослин і т. д. Тепер дійство носить винятково розважальний характер, відбувся також поділ на глядачів і учасників.

Традиційні різдвяно-новорічні драматизовані дійства в селянському побуті практично втратили свою цілісність. На початку ХХІ ст. зафіксовано гурти ряджених колядників у деяких поліських селах, де поміж ряджених – Коза, Дід Мороз і Снігурочка, Дід, «всякі в масках, що понакупляють»; рядженням вважається навіть одягання традиційного вишитого одягу та кожухів (останні, однак, уже не вивертають). Елементи ж традиційних народних драм знаходимо лише в окремих населених пунктах. Варто підкреслити, що драматичним діям різдвяно-новорічного циклу, які мають обрядову основу, властиві інтеграційні процеси і внутрішнього характеру. У таких явищах народно-драматичної творчості, як «Три королі», «Вертеп» (ляльковий і живих виконавців), «Коза», «Водіння коня», «Цар Максиміліан», «Маланка» уже в першій чверті ХХ ст. дослідники занотуюють зміни у складі персонажів, варіативність вербальної сторони, приуроченість дійства. Аналізуючи генезис вертепного дійства Й. Федас звертає увагу на «сплав традицій місцевої народної і ненародної культури (вони домінуючі) з елементами культури інших на-

родів», на «національну версію спільного христологічного сюжету», на «реалізацію народного задуму»¹⁶. Міркування вченого вважаємо досить слушними щодо згаданих дійств (наразі не йдеться про руйнацію чи згасання дійства в його основі).

Сучасні ж варіанти відроджених зразків народної драматичної творчості, що відтворюються молодіжними гуртами, у більшості випадків є новоствореними розважальними видовищами. Вони лише включають традиційні елементи, часто відмінні за походженням та змістом, не завжди підпорядковуються регіональній специфіці, оскільки найчастіше відтворювачі обряду спираються на його популярні варіанти, описані засобами масової інформації, або ж джерелом для відтворення архаїчного дійства слугує інформація, зібрана ентузіастами-аматорами від носіїв різних вікових категорій чи навіть різних місцевостей. Сказане стосується і відроджених обрядів «Проводи русалок» та «Водіння Куста».

Традиційний троїцький ритуальний обхід дворів «Водіння Куста» з виконанням обрядових пісень відомий у районах білорусько-українського порубіжжя, зокрема, його зафіксовано в населених пунктах північно-західної частини Рівненської області. Хоча нині склад учасників обряду довільний, скорочено термін його виконання. У позаобрядовому контексті «кустові» пісні та фрагменти обряду часто входять до репертуару творчих колективів, сприяючи таким чином їх подальшій популяризації. Також зазначимо, що в просторово-територіальному відношенні обряд не поширюється за межі відомого ареалу його побутування на початок ХХ ст. Але інакша ситуація із троїцьким обрядом «Проводи русалок», типовим для східної і центральної зон Полісся. Зокрема, обряд побутував свого часу в селах Чорнобильського та Житомирського Полісся, жителі яких були переселені внаслідок катастрофи на ЧАЕС. Спроби відродити обряд у нових місцях проживання стикаються з труднощами як його реставрації, так і відтворення у чужорідному середовищі.

Загалом, як свідчать польові дослідження, ставлення сільського населення усіх вікових категорій до будь-яких форм відродження традиційної обрядовості позитивне. Підтримка обрядів на домашньому, родинному рівні притаманна насам-

перед жінкам старшого та деякою мірою середнього віку, в окремих випадках молодим жінкам чи дівчатам, для яких успадкування традицій прищеплювалося безпосередньо від їх носіїв, як правило бабусь і дідусів.

Тим часом побутування традиційних календарних обрядових дійств на сценічних підмостках значно тісніше пов'язане із соціокультурними змінами в сучасному українському суспільстві. Тут значною мірою даються взнаки і стрімкий розвиток засобів комунікації, міграція населення, комерція. Через це святково-обрядовий комплекс формується у видовищних формах, з одного боку – на ґрунті християнізації суспільства, з другого ж – його безпосередньо торкається процес секуляризації суспільства, наслідком якого є домінування світських цінностей. Таким чином, поглиблення урбанізації культури призводить до нових конгломераційних процесів.

Отже, тут порушується традиційна приуроченість обрядових комплексів, пов'язана із заборонами постових періодів, – відтворення традиційних обрядів фольклорними та фольклорно-етнографічними колективами переноситься на передпостовий період. Наприклад, обряд «Колодка» (виконуваний на «Масляну») та ритуали «Полоскозуба» (він традиційно припадає на перший день посту) зміщуються на один передпостовий день. Тематичні фестивалі часто проводять у період, наближений до святкових дат. Фольклорні вистави, або спектаклі із залученням календарно-обрядового матеріалу можуть бути в репертуарі театрів протягом року.

Не випадково, вивчаючи проблему побутування календарного свята як складової української обрядової культури на прикладі одного регіону, О. Ліманська доходить висновку: «Сучасні календарні й християнські свята перетворились на загальнонародні свята в Україні (Різдво Христове й Новий Рік, Великдень, Масляна, Трійця, Покрова тощо), кожне з них міфологічно заглиблене в архаїчну культуру і набуває нині нового змісту, де органічно проявляється ідеологічне навантаження, пов'язане з розвитком національно-патриотичної й формуванням державницької самосвідомості, та естетико-рекреаційне призначення»¹⁷.

Найактивніше поширюють традиційні календарні свята як професійні, так

і самодіяльні фольклорно-етнографічні колективи. Кращі зразки у їх виконанні демонструються на всеукраїнських та міжнародних фестивалях. Це, зокрема, «Берегиня» (Луцьк), «Коляда», «Древлянські джерела», огляд-конкурс «Котилася торба з великого горба» (Рівне), «Мистецькі береги Ворскли» (Охтирка, Сумська обл.), «Покуть», «Кроковее коло» (Харків). У рамках фестивалів часто проходять вечорниці для широкого загалу, на яких доносяться до глядача найрізноманітніші аспекти народно-побутової культури: обрядовість, традиційний одяг, вірування тощо. Зауважимо, що попри фестивальну вимогу автентичності, тут, на фестивалній сцені, організують видовища, підпорядковані законам сценічного дійства: відповідність мізансцен, темпору, світлового та звукового оформлення і, найголовніше, – учасник обряду на сцені стає виконавцем, а виражальні засоби для передачі атмосфери дійства тяжіють до художньо-образних форм відображення дійсності. У такий спосіб виявляється тенденція до інтеграції традиційного обряду в мистецтво. А мета фестивалів – залучення дітей та молоді до успадкування і збереження традиційних звичаїв та обрядів свого народу, ознайомлення з традиційними культурами інших країн та етносів, залучення до активної пізнавальної, виконавської та дослідницької діяльності, популяризація справжніх пам'яток народної культури, засвоєння традиційної манери співу та гри на народних музичних інструментах, вивчення особливостей народного танцю тощо сприяє інтеграції специфічних регіональних обрядів у загальнонаціональну народну культуру.

Найяскравішими прикладами інтеграції обрядового дійства у мистецтво є кращі зразки театральних дійств на професійній сцені. Наприклад, експериментальна постановка в центрі сучасного мистецтва «Дах» (м. Київ) спільного проєкту «Дах» – «Божичі» (В. Троїцький, І. Фетисов) «...У пошуках втраченого часу... Життя...», театралізоване дійство на воді «Чари купальської ночі!» у постановці Запорізького академічного театру ім. В. Г. Магара (В. Слонов, В. Козирєв, І. Борис) та ін. Широко використовується календарна обрядовість у сучасних постановках творів української класики академічними театрами.

Обговорюючи побутування традиційних обрядів на сценічних підмостках, не можемо обминути й низку проблем. Насамперед нагадаємо: театральне дійство передбачає взаємодію з глядачем, підпорядковується естетичній оцінці. Перевага ідеології споживання диктує і відповідне сприйняття аудиторією демонстрованого дійства – з одного боку, а з другого – часто через нефахову роботу режисера-постановника, застосування ним видовищних штампів, вихолощених у змістовному відношенні прийомів і засобів, розрахованих на пасивне глядацьке сприйняття, перетворюють високі зразки традиційної народної культури на примітивні видовища так званої «масової культури».

Загалом учасникам сценічних дійств притаманне відтворення регіонального фольклорного матеріалу, що сприяє збереженню і успадкуванню регіональної своєрідності, хоч нерідко стикаємося з опозицією сакрального і світського, немінучим явищем у будь-якій культурі. Це зумовлює потребу відбору кращих художніх зразків та кваліфікованої режисури, які б ґрунтувалися на наукових засадах вивчення і осмислення традиційної народної культури.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що вся система календарної обрядовості знає трансформації як на рівні загальної структури річного календарного циклу як традиційно регламентованої послідовності обрядових явищ, так і на рівні структурно-функціональних компонентів окремого обряду. Більшою мірою іновативні процеси позначаються на обрядових комплексах громадського характеру, стійкішою до змін є обрядовість, яка побутує на індивідуальному, родинному рівні.

Засвоєння носіями народної культури християнської ідеології сприяє інтеграції традиційної культури з православ'ям та впливає на зміну функціональної семантики календарних обрядів.

Перехід обрядових форм у форми власне професійної творчості виявляє тенденцію до інтеграції обрядових дійств у мистецтво (через дійства театралізовані). У такому процесі поглиблюється відірваність обрядів від первинного змісту або й привнесення нового змісту в традиційні форми.

Руйнація етнорегіональної специфіки призводить до інтеграції автентичних об-

рядів у так звану «масову культуру». Тому театралізація обрядових дійств потребує ретельного відбору вузлових обрядів річного циклу та їх головних функціонально-змістових компонентів, урахування автентичності та історичної цілісності обряду, фахової постановки.

Збереженню автентичного різноманіття традиційних обрядів українського етносу сприяє політика держави, спрямована на захист культурно-національної ідентичності і культурно-мистецької спадщини народу, на вивчення регіональної самобутності.

Примітки

¹ *Рыльский Ф. Р.* К изучению украинского народного мировоззрения // *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія.* – К. : Либідь, 1991. – 640 с. – С. 26.

² *Чистов К.* Традиции и вариативность // *Советская этнография.* – 1983. – № 2. – С. 14–22.

³ *Грица С.* Трансмісія фольклорної традиції. – К. ; Т. : Астон, 2002. – С. 3.

⁴ *Драгоманов М. П.* Чудацькі думки про українську національну справу // *Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»)* / М. П. Драгоманов. – К. : Либідь, 1991. – С. 461–558.

⁵ *Словник української мови : в 11 т. / [ред. В. О. Винник, Л. А. Юрчук] ; Акад. наук УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. Потебні.* – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 5. – 1974. – С. 574.

⁶ *Вовк Хв.* Етнографічні особливості українського народу // *Студії з української етнографії та антропології / Хведір Вовк.* – К. : Мистецтво, 1995. – С. 188.

⁷ *Огієнко І.* Дохристиянські вірування українського народу : [іст.-реліг. монографія]. – К. : Обереги, 1994. – С. 205.

⁸ *Токарев С. А.* Об обычаях и обрядах // *Атеистические чтения.* – 1988. – № 17. – С. 38.

⁹ *Тайлор Э. Б.* Первобытная культура / Э. Б. Тайлор ; [пер. с англ. Д. А. Коропчевского]. – М. : Политиздат, 1989. – С. 458.

¹⁰ *Власов В. Г.* Формирование календаря славян. Ранний период / В. Г. Власов // *Календарь в культуре народов мира : сб. науч. статей.* – М. : Наука, 1993. – С. 138.

¹¹ *Мень А.* Православное богослужение. Таинство, Слово и образ / А. Мень. – М. : СП «Слово», 1991. – С. 52–53.

¹² Там само. – С. 51.

¹³ *Иващенко П. С.* Религиозный культ южнорусского народа в его пословицах // *Записки Юго-Западного отдела Императорского русского географического общества.* – К. : Тип. М. П. Фрица, 1875. – Т. 2. – 1874. – С. 71–94.

¹⁴ *Ліманська О. В.* Календарне свято як складова української обрядової культури (на матеріалі Слобожанщини) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : спец. 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство). – К., 2008. – С. 8.

¹⁵ *Авдеев А. Д.* Происхождение театра. – Ленинград ; М. : Искусство, 1959. – С. 26–37.

¹⁶ *Федас Й.* Вертеп з погляду фольклористики // *Фольклористичні зошити : зб. наук. праць.* – Луцьк : Полісько-Волинський народознавчий центр, 1999. – Вип. 2. – С. 23–29.

¹⁷ *Ліманська О. В.* Календарне свято як складова української обрядової культури... – С. 22.